

Výpověď obchodního zastoupení a koncepce zvláštní odměny

1. Úvod

Jako u každé smlouvy, kterou lze uzavřít na dobu neurčitou, vzniká i u smlouvy o obchodním zastoupení potřeba jejího ukončení, které je odvislé od vůle smluvních stran. Když pomíneme klasické způsoby zániku závazku, jako například splynutí, smrt jedné ze stran, uplynutí času, odstoupení, novace atd., stanoví nám úprava obchodního zastoupení v zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník („OZ“), za splnění určitých podmínek, zvláštní možnost výpovědi. V následujícím textu se pokusím přiblížit zvláštnosti zmíněné výpovědi, jakož i změny, kterým současná úprava dostála oproti úpravě před rekodifikací.

2. Výpověď

2.1 Podmínky výpovědi

OZ dává smluvním stranám možnost výpovědi obchodního zastoupení, pokud je ujednáno na dobu neurčitou. Podle všeobecné právní teorie je smlouva uzavřena na dobu neurčitou, pokud není stranami určena délka jejího trvání a zároveň nelze z obsahu a účelu smlouvy vyčíst opak nebo samozřejmě, pokud je takto stranami výslovně označena. Dle dikce zákona není k takovéto výpovědi třeba zvláštní důvod, lze tudíž obchodní zastoupení vypovědět z jakéhokoliv důvodu, nebo i bez důvodu.

V této souvislosti je nutné zmínit situaci, při které dochází k přeměně obchodní zastoupení sjednaného na dobu určitou na obchodní zastoupení uzavřené na dobu neurčitou. V tomto případě se jedná o zvláštní výjimku z obecné zásady, že *práva i povinnosti zaniknou uplynutím doby, na kterou byly omezeny*¹. Tato přeměna je upravena v § 2509 odst. 2 OZ a nastává za předpokladu, že se smluvní strany danou smlouvou řídí i po uplynutí ujednané doby. V takovémto případě pak dochází k vzniku právní fikce

¹ RABAN, Přemysl. *Obchodní zákoník 2009: komentář, judikatura. 6. dopl. vyd., str. 674*

obchodního zastoupení uzavřeného na dobu neurčitou s veškerými benefity a omezeními, které sebou nese. Jelikož však dotčený paragraf nepatří mezi zakázaná ujednání podle § 2519 OZ, nelze strany omezit v možnosti, aby si v souladu s § 1 odst. 2 OZ sjednaly svá vzájemná práva a povinnosti odchylně. Není tudíž protiprávní, aby smlouva obsahovala ustanovení vylučující takovouto přeměnu, případně stanovila další podmínky, bez kterých nebude automatický přechod na obchodní zastoupení na dobu neurčitou možný. Na základě výše uvedeného lze stranám doporučit postup, kdy namísto uplatnění výše uvedené přeměny, uzavřou novou smlouvu o obchodním zastoupení na dobu určitou s potenciálně totožným obsahem, aby se tak vyhnuli nepříjemnostem, které mohou obchodní zastoupení uzavřené na dobu neurčitou doprovázet, jako může být například nutnost výpovědi a uplynutí odpovídající výpovědní doby, jak je rozvedeno v následujícím článku.

2.2 Výpovědní doba

Stejně jako úprava v dnes již neplatném zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník („**ObchZ**“) váže OZ délku výpovědní doby na délku trvání samotného obchodního zastoupení. V tomto konkrétním případě došlo k úplnému převzetí staré úpravy do OZ, což je navíc v souladu se směrnicí rady 86/653/EHS („**Směrnice**“). Podle těchto shodných úprav činí délka výpovědní doby pro první rok trvání smlouvy jeden měsíc, pro druhý rok trvání dva měsíce a konečně ve třetím a následujících letech trvání 3 měsíce.

Směrnice členským státům dále umožňuje stanovit pro další roky trvání obchodního zastoupení delší výpovědní dobu a to na základě stejného kritéria, tedy pro čtvrtý rok čtyřměsíční, pro pátý rok pětíměsíční a pro šestý rok a roky navazující šestiměsíční výpovědní dobu. Tuto možnost využilo například nám geograficky blízké Německo, kde pro vztahy trvající déle než 5 let platí šestiměsíční výpovědní doba². Český zákonodárce se však německou úpravou neinspiroval a ponechal zákonnou výpovědní dobu na 1, respektive 2 nebo 3 měsíce. Toto rozhodnutí zákonodárce lze nejspíše odůvodnit celkovým pojetím českého soukromého práva po rekodifikaci, kdy je stranám poskytnuta co nejširší smluvní volnost. Smluvní strany si tak mohou délku výpovědní doby libovolně upravovat pouze s dvěma omezeními. Z § 2510 OZ vyplývá nicotnost takových ujednání, které by směřovaly ke zkrácení výpovědní doby oproti zákonu. Naopak prodlužovat ji lze relativně volně, kdy jediným předpokladem platnosti takového prodloužení je požadavek, aby výpovědní doba pro zmocnitele nebyla kratší než výpovědní doba pro obchodního zástupce. Zajímavé je, že toto poslední pravidlo se neuplatní vice versa a je tedy možné, aby byla výpovědní doba pro obchodního zástupce kratší. Z této formulace je zřejmé, že zákonodárce považuje

² DUCHTÍK, 2010, Komparativní studie: Smlouva o obchodním zastoupení v české a německé právní úpravě, str. 17.

zmocněnce za slabší stranu v souladu s § 433 OZ a poskytuje mu tedy zvýšenou právní ochranu, čemuž nakonec i odpovídá dikce § 2519 odst. 2 OZ, který stanoví, že od určitých ustanoveních upravujících obchodní zastoupení se sice lze odchýlit, nikoliv však v neprospěch obchodního zástupce.

Z hlediska běhu výpovědní doby je klíčové určení dne, kterým výpovědní doba končí. V OZ je zakotveno obecné pravidlo, že vypovídání vztah končí uplynutím výpovědní doby k poslednímu dni kalendářního měsíce. I toto pravidlo je však dispozitivního charakteru a je možné jeho aplikaci předem vyloučit. Ovšem *zkrátit platnost smlouvy po doručení výpovědi je možno jen v tom směru, že by se smluvní strany dohodly na plynutí výpovědní doby už od okamžiku doručení výpovědi, a ne až od začátku následujícího kalendářního měsíce*³.

Jako poslední zvláštnost běhu výpovědní doby musím zmínit výše popsanou situaci přeměny obchodního zastoupení uzavřeného na dobu určitou na obchodní zastoupení na dobu neurčitou. V takovémto případě počítá zákon s tím, že délka výpovědní doby bude počítána i s přihlédnutím k době trvání obchodního zastoupení předcházejícího jeho přeměně na dobu neurčitou⁴. I toto ustanovení je však na vůli smluvních stran k vyloučení.

2.3 Výpověď obchodního na dobu určitou

Jak je nastíněno výše užije se výpověď obchodního zastoupení pouze na obchodní zastoupení sjednané na dobu neurčitou. To však neznamená, že by smlouvu na dobu určitou nebylo možné za žádných okolností vypovědět. První možností je samozřejmě výslovné sjednání výpovědních důvodů ve smlouvě. Druhou možností předpovídá zákon v § 2512 OZ, když pro výhradní obchodní zastoupení⁵ stanoví možnost obou smluvních stran jej vypovědět za předpokladu, že objem obchodů za posledních 12 měsíců nedosáhne objemu určeného ve smlouvě, tedy že zmocněnec nebyl schopen dostát svému závazku uzavřít určité, předem určené množství obchodů. Pokud by smlouva neobsahovala určení minimálního množství obchodů, které je třeba uzavřít, je rozhodující objem přiměřený odbytovým možnostem. Určení přiměřeného objemu bude v jednotlivých případech značně problematické, jelikož bude vždy nutné zhodnotit situaci relevantního trhu v rozhodné době, jakož i další specifika konkrétního obchodního zastoupení.

I toto ustanovení lze vůli smluvních stran vyloučit. Pokud však strany aplikaci výpovědi výhradního obchodního zastoupení nevyloučí, bude se taková výpověď řídit

³ WINKLER, Martin. Obchodné zastúpenie vo vnútroštátnom a zahraničnom obchode. 2010, str. 58

⁴ § 2511 OZ

⁵ § 2487 OZ – „Bylo-li ujednáno výhradní obchodní zastoupení, nemá zastoupený právo na rozhodném území nebo pro určený okruh osob využívat jiného obchodního zástupce; obchodní zástupce nemá ve stejném rozsahu právo vykonávat obchodní zastoupení pro jiné osoby, ani uzavírat obchody na vlastní účet nebo na účet jiné osoby.“

právním režimem výpovědi smlouvy na dobu neurčitou. Dle mého názoru však může nastat situace, kdy si strany sjednají prodloužení výpovědní doby pouze pro případ, že nastane nějaká předem určená skutečnost, která neznevýhodňuje ani jednu ze stran (lze např. navázat na objem obchodů). V takovémto případě by bylo při výpovědi obchodního zastoupení na dobu určitou nutné nejprve zjistit, zda byly splněny předpoklady pro prodloužení výpovědní doby a až následně bychom se případně přesunuly do zákonného režimu.

2.4 Okamžité ukončení smlouvy

Dalším způsobem jak ukončit smlouvu o obchodním zastoupení je její okamžité ukončení. Jelikož se jedná o institut odlišný od výpovědi, neběží zde žádná výpovědní doba a k zániku smlouvy dochází okamžitě. Toto právo náleží jak zastoupenému, tak zástupci, ovšem každému za jiných podmínek. Společným požadavkem pak je, že se jedná o výhradní obchodní zastoupení. Obchodní zástupce je oprávněn smlouvu vypovědět s okamžitou platností, využívá-li zastoupený služby jiného obchodního zástupce. Na druhou stranu má zastoupený možnost vypovědět obchodní zastoupení bez výpovědní doby v případě, že zástupce vykonává stejnou činnost i pro jiné osoby. Tato formulace je záměrně vágnější a to zejména proto, aby bylo možné okamžitou výpověď ze strany zastoupeného vztáhnout i na případy, kdy bude zástupce činný například pro jiného zprostředkovatele, samozřejmě za předpokladu, že předmětná činnost bude totožná.

3. Institut zvláštní odměny

3.1 (Ne)vznik práva na zvláštní odměnu

Po obsahové stránce zůstává vznik práva na zvláštní odměnu oproti předchozí úpravě nezměněn. Přesto se však tohoto institutu dotkla změna terminologická. Do přijetí Směrnice a následné novelizace ObchZ používal český právní řád pojem odměna za získané zákazníky. Jako důsledek harmonizace byl po roce 2000 zaveden termín odškodnění. Podle důvodové zprávy k OZ dochází k opuštění pojmu odškodnění zejména z důvodu, že se věcně nejedná o náhradu škody, ale zvláštní typ odměny, na kterou vzniká zástupci nárok v důsledku činnosti vykonávané pro zmocnitele. Právo na náhradu škody se výrazným způsobem odlišuje od práva na zvláštní odměnu a uspokojením jednoho zůstává nárok z druhého zachován⁶.

Důležité je zmínit, že vznik zvláštní odměny je kogentního charakteru, a tudíž vzniká nezávisle na vůli smluvních stran, což ale nevylučuje možnost se daného nároku následně vzdát. Jak vyplývá ze smyslu a účelu daného konceptu vznikne právo na zvláštní odměnu až

⁶ ŠTENGLOVÁ, Ivana. Obchodní zákoník: komentář. 13. vyd. 2010, str. 1203

v případě zániku obchodního zastoupení a za současného splnění dále uvedených podmínek. Právo na zvláštní odměnu tedy ve své podstatě představuje *odškodnění, na které vzniká obchodnímu zástupci nárok při skončení obchodního zastoupení z důvodů, které nelze přičítat k tíži obchodního zástupce, představuje přiměřenou náhradu za provizi, jíž by obchodní zástupce vzhledem k výsledkům své činnosti mohl ještě získat, pokud by obchodní zastoupení neskončilo, a určité vyrovnání přínosu činnosti obchodního zástupce pro postavení zastoupeného na daném trhu a jeho zvýhodnění*⁷.

Zákon v § 2514 OZ uvádí předpoklady pro vznik práva na zvláštní odměnu. První takovou podmínkou je, že zmocněnec získal pro zastoupeného nové zákazníky anebo alternativně rozvinul obchod s dosavadními zákazníky a zastoupenému plynou dosud z těchto obchodů podstatné výhody. *Tímto se má kompenzovat situace, že by zastoupený k vytvoření povědomosti o svém podnikání využil obchodního zástupce a posléze, kdy by byla již jeho kapacita rozjetým obchodem naplněna, by obchodního zástupce propustil*⁸.

Druhou podmínkou je spravedlivost takové odměny, přičemž zda je poskytnutí spravedlivé či nikoliv je nutné posoudit s ohledem na všechny okolnosti. Zákon demonstrativně uvádí nutnost zohlednit provizi, kterou obchodní zástupce ztrácí. Za další zákon zmiňuje, že tyto okolnosti zahrnují i fakt, zda byla sjednána konkurenční doložka. Je pochopitelné, že v případě jejího sjednání bude vznik práva na zvláštní odměnu pravděpodobnější⁹. Důležité je však upozornit, že ze zákona má existence konkurenční doložky vliv pouze na vznik a nikoliv na výši zvláštní odměny. Přesto však bude v realitě docházet k zohlednění případné konkurenční doložky při určování výše dané zvláštní odměny. V tomto smyslu je tedy vyloučeno, aby vzniklo právo na zvláštní odměnu takovému zástupci, který po skončení obchodního zastoupení zprostředkovává obchody se stejnými zákazníky, avšak pro jiného zastoupeného¹⁰.

Zákon však zároveň upravuje případy, kdy obchodnímu zástupci právo na zvláštní odměnu nevznikne, a to ani kdyby naplnil výše uvedené předpoklady. Tyto 3 případy jsou vymezené v § 2517 OZ. Jelikož všechny ustanovení týkající se zvláštní odměny spadají pod ujednání, od kterých se dle rozumu § 2519 OZ nelze odchýlit v neprospěch obchodního zástupce, lze uzavřít, že tento výčet je taxativní a nelze jej rozšiřovat dohodou stran.

Prvním případem takovým případem je situace, kdy zastoupený ukončí obchodní zastoupení pro takové porušení povinností obchodním zástupcem, které by ho opravňovalo k odstoupení od smlouvy, přičemž je nerozhodné, zda byl vztah skutečně ukončen odstoupením od smlouvy nebo jiným z výše zmíněných způsobů, pokud byly ve skutečnosti naplněny předpoklady pro odstoupení. Nutno podotknout, že výše rozebraná okamžitá

⁷ tamtéž

⁸ BEJČEK Josef, ELIÁŠ Karel a RABAN Přemysl. Kurs obchodního práva: obchodní závazky. 5. vyd. 2010, str. 419

⁹ srov. 32 Odo 1627/2006

¹⁰ srov. Zpráva Komise k aplikaci čl. 17 Směrnice COM(96), str. 2

výpověď daná ze strany zastoupeného bude právě oním případem, kdy zástupci právo na zvláštní odměnu vznikat nebude.

Druhý případ nastává v případě ukončení zastoupení ze strany obchodního zástupce. Toto však neplatí absolutně. Zákonodárce zde pamatuje na situaci, kdy by došlo k ukončení smlouvy sice ze strany zástupce, avšak z důvodů na straně zastoupeného. Bude se jednat zejména o případy, kdy byl zmocněnec faktickým chováním zastoupeného donucen vztah ukončit (např. hrubé chování, nevyplácení provize atd.). Navíc se toto pravidlo neužije v případě ukončení obchodního zastoupení ze sociálních důvodů na straně zástupce (věk, invalidita, nemoc). Pokud tedy nelze po zástupci spravedlivě požadovat, aby z výše uvedených důvodů ve smluvním vztahu setrval, vznikne mu právo na zvláštní odměnu, i pokud sám inicioval jeho ukončení.

Posledním případem, kdy zástupci nevznikne právo na zvláštní odměnu, je situace, kdy převede práva a povinnosti z obchodního zastoupení podle dohody na třetí osobu. *Podmínka souhlasu zastoupeného je v takovém případě nutná, neboť jde o postoupení smlouvy o obchodním zastoupení podle § 1895. Vychází se zde zřejmě z předpokladu, že postoupení práv na nového zástupce bylo oceněno v úplatě za tento převod¹¹.*

Novinkou ve vztahu k institutu zvláštní odměny je ustanovení, které umožňuje přechod práva na zvláštní odměnu na právní nástupce.

3.2 Výše zvláštní odměny

OZ neurčuje postup, jak dojít k odpovídající výši zvláštní odměny, jen nastavuje strop, který se nesmí překročit. Zároveň však umožňuje smluvním stranám, aby se od této úpravy odchýlily ve prospěch obchodního zástupce.

Podobně jako u výpovědi je daný strop závislý na délce trvání obchodního zastoupení. U obchodního zastoupení trvajících méně než jeden rok nesmí výše odměny překročit úhrn provizí za celou dobu jejího trvání. Další kategorií je obchodní zastoupení trvajících alespoň jeden rok, ale méně než 5 let. V tomto případě se, i přes nejasnou formulaci zákonodárce, výše zvláštní odměny nesmí překročit roční průměr provizí získaných za celou dobu trvání obchodního zastoupení. Pokud trvá vztah déle než 5 let, pak pro určení ročního průměru použijeme pouze posledních 5 let.

Toto však neznamená, že výše zvláštní odměny se musí rovnat výše uvedeným limitům. Při výpočtu konkrétní výše bude nutno přihlídnout ke všem okolnostem, které by na ni teoreticky mohly mít vliv. Tudíž jak konkrétní výnosy, která obchodní zástupce zmocniteli

¹¹HORÁK, Pavel, Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014), 1. vydání, 2014, str. 927

přinesl, tak i budoucí zisky, jakož i výše provize, kterou zástupce ukončením vztahu ztratí. Další faktory, které bude nutno zohlednit, budou odvislé od okolností jednotlivých případů.

Závěrem nutno ještě zmínit, že zákonodárce v tomto případě zvolil prekluzi práva na zvláštní odměnu, pokud by nebylo zástupcem uplatněno do jednoho roku od ukončení obchodního zastoupení, přičemž není stanovena písemná ani jiná forma uplatnění, tudíž se lze domnívat, že postačí pouhé ústní vyrozumění zastoupeného.

4. Závěr

Z výše uvedeného je evidentní, že úprava obchodního zastoupení nedostála oproti úpravě v ObchZ významných změn a je plně v souladu se Směrnicí. Zároveň lze vyzdvihnout jistou rozličnost mezi úpravou výpovědi a zvláštní odměny. Zatímco ustanovení týkající se ukončení obchodního zastoupení a délky výpovědní doby jsou většinou dispozitivní a neobsahují téměř žádný prostor pro interpretaci, tak úprava práva na zvláštní odměnu je minimálně jednostranně kogentní a při určování její výše bude mnohem více nutné zohlednit dosavadní judikaturu a specifika konkrétních vztahů.